

شناسایی سعد در اروپا

علی سامی

سعدی تا اقصی بلاد چین و کرانه‌های اقیانوس کبیر پیچیده و زبان فارسی تاجچه حد در آن دیار خواهان داشته است . همین سیاح مینویسد که در یکن (خان بالغ آنروز) پایتخت چین ، بزرگترین مرشد شهر خواجه برهان‌الدین «ساغرچی» نام داشت و ایرانی بود و در بسیاری از نقاط دیگر نیز روحانیان ایرانی مقامات عالی داشتند . نگهبانان سلطان عنوان پارسی «پاسوانان» برابر با واژه «پاسبانان» داشتند و دسته‌های تیرانداز «سپاهیان» واژه پارسی و مأموران انتظامی بنام «درودگران» و شیخ بزرگ شهر لقب «صدرجهان» داشت که همه این اسم‌ها واژه پارسی یا زیانزد پارسیان است^۱.

در روی سنگ قبر بعضی از ایرانیان سرشناس که در قرنهای خیلی دور باندوتزی زفته و آنجا در گذشته‌اند ایبائی از سعدی نوشته شده که هنوز هم موجود است . از آنجمله روی سنگ آرامگاه حسام‌الدین ابن‌امین یکی از مسلمانان هندی مقیم اندوتزی واقع در چند ونگ (سوماترای شمالی) که در سوال سال ۸۲۳ هـ . ق. در گذشته است تمام ایبائی این غزل سعدی^۲ :

بسیار سالها بسر خاک ما رود
کاین آب چشمه آید و باد صبا رود
این پنجروزه مهلت ایام آدمی
بر خاک دیگران به تکبر چرا رود

ابن بطوطه همچنان از وجود دانشمندانی در دربار سلطان ملك الصالح پاسبی که بسال ۶۹۶ هـ . ق . برابر با ۱۲۹۷ م . در گذشته بنام القاضی الشریف امیر سیدالشیرازی و تاج‌الدین اصفهانی سخن میگوید . این پادشاه نخستین پادشاه اندوتزی است که بدین اسلام مشرف گردید.

سعدی در زمره بهخوردان و متفکران عالیمقامی است که در همان زمان زندگی، معروف و مشهور و مورد استقبال و احترام مردم و پادشاهان زمان و دانشمندان و محافل علمی و ادبی روزگار بوده است و همانطور که خود گفته : « ذکر جمیلش در افواه افتاده صیت سخنش در بسط زمین فرورفته » ، پندهایش ورد زبانها و نوشته‌هایش را چون کاغذ زر میبرده‌اند . اشعار نغزش برنگ و عطر گل‌های بهاری شیراز است و خزان روزگار را بر برگ‌های گلستانش دسترسی نیست . و این گلستان همیشه خوش و خرم می‌باشد .

او نه تنها در سرزمین خود ، بلکه در کشورهای همسایه و دور و نزدیک دانشمندان و پادشاهان زمان معروف بوده و بعد از او نیز گفته‌هایش در آن کشورها رایج بوده است و دست بدست میگشته است و حتی کتاب درس پادشاهان هند و عثمانی ، گلستان شیخ بوده و شاهان و شاهزادگان آن کشورها اشعار و حکایات او را ازیر میکرده‌اند .

ابن بطوطه جهانگرد معروف مراکشی مینویسد : در شهر «گینگ سه» چین با آنکه در آن هنگام پنجاه و پنجسال بیش از مرگ سعدی نگذشته بود ، ملاحظان چینی اشعار سعدی را میخواندند . او مینویسد که امیر شهر «قورنای» او را بخانه خودش مهمان کرد و جشنی ترتیب داد که تا سه روز ادامه داشت ، سپس پسر خود را با ابن بطوطه برای گردش بروی دریا روانه نمود . در سفینه چند تن نوازنده و خواننده بودند که بفارسی و عربی و چینی آهنگهایی مینواخته و چون پسر امیر با آواز و شعر فارسی عشق مخصوص داشت ، بخوانندگان دستور داد تا آهنگ فارسی را مکرر بر مکرر بخوانند . سیاح مراکشی مینویسد که من گوش دادم شعری که میخواندند ایبائی از این غزل معروف سعدی بود :

« آخر نگاهی باز کن وقتی که بر ما بگذری
یا کبر منعت میکند کز دوستان یاد آوری »
روایت ابن بطوطه کاملاً می‌رساند که چطور آوازه شهرت

۱ - کتاب ایران‌شناسی تألیف شجاع‌الدین شفا ، صفحه ۵۷۷ .

۲ - مقاله پرفسور بااوانی خاورشناس شهیر ایتالیایی در مجله دانشکده ادبیات تهران شماره مهرماه ۱۳۴۵ .

در يك كتاب شامل وصيت نامه يكي از پادشاهان قديم «مالاكاه» بنام «منصور شاه» در گذشته در سال ۱۴۷۷ م. اين بيت سعدى «رعيت چو بيخند و سلطان درخت» در سرلوحه كتاب قرار گرفته است.^۳

* * *

اروپائيان از قرن هفدهم ميلادى با آثار شيوا و اندیشه هاى عالى سعدى آشنا شدند و در اين راه بقدرى شوق و علاقه بخرج دادند كه امروز كمتر كسى از اهل ذوق و ادب در كشور هاى اروپائى و امريكائى پيدا ميشود كه با ترجمه هاى آثار سعدى آشنائى نداشته باشد و همانطور كه گفته شد سعدى نه تنها در ديوار و كشور و قاره خود بلكه در تمام جهان شهرت خاصى دارد و قصب الجيب حديش را همه جا چون كاغذ زر ميبرند. او خود اين پيش بينى را كرده و قتي گفته است :

«هفت كشور نمى كند امروز بى مقالات سعدى انجمنى»
 نخستين دانشمندی كه سعدى را ب مردم اروپا شناسانيد «آندره دوربه»^۴ فرانسوى بود كه كتاب گلستان را در سال ۱۶۳۴ ميلادى در پاريس تحت عنوان «اميراطور گلها»^۵ ترجمه و چاپ كرد. اين كتاب بقدرى مورد توجه و استقبال مردم قرار گرفت كه همان سال يك دانشمند آلمانى بنام «فريدريك او كسيناخ» همان كتاب را در سال ۱۶۳۵ م. با آلمانى ترجمه و در «تيوبينگن»^۶ بچاپ رسانيد.

در سال ۱۶۵۱ «ژرژ گنتسيوس»^۷ اهل ساكس ترجمه گلستان و متن فارسى آن را با مقدمه شيوائى در ۵۵۷ صفحه با چاپ و كاغذ اعلا در آمستردام چاپخانه شرقى ليدين^۸ چاپ و منتشر كرد. اين كتاب نفيس صفحات سمت چپش ب فارسى و سمت راست ترجمه لاتين است.

آدام اولئاريوس دانشمند دانماركى^۹ (۱۶۷۱-۱۶۰۳ م) زائيده شده در برانشويك^{۱۰} دانشيار دانشگاه لايپزيك و دبير نمايندگان اعزامى از طرف فريدريك سوم امير هشتاين هوتورپ^{۱۱} يكي از امراء (دوك) آلمان بدر بار ايران (شاه صفى) و روس، (۱۶۳۹-۱۶۳۵ م) با ادبيات كلاسيك ايران آشنائى پيدا كرد و بخصوص گلستان سعدى را بسيار جالب يافت و ترجمه آلمانى آن را با كمك دو نفر پدرو فرزند ايرانى بنامهاى «حق وردى و رضا» در سال ۱۶۵۴ تحت عنوان Persianisches Rosengarten چاپ و منتشر ساخت. اين ترجمه بقدرى مورد توجه قرار گرفت كه بزودى نسخ آن ناياب و در سال ۱۶۵۴ م. در شهر آمستردام توسط راببرگ بزبان هلندى ترجمه و منتشر شد و در سال ۱۶۶۰ م. تجديد چاپ شد و در فرانسه و انگلستان نيز از روى همين ترجمه ترجمه هاى شد.

اولئاريوس ترجمه بوستان سعدى را نيز انتشار داد و مردم

اروپا نخستين بار با ترجمه آلمانى اين كتاب آشنائى پيدا كردند. او نشر هاى گلستان را با نثر و نظم ها را به نظم ترجمه كرد. ترجمه او از گلستان پس از فريدريك او كسيناخ كه قبلاً گفته شد مؤثر ترين و نخستين اثر ادبيات كلاسيك فارسى است كه بزبان آلمانى ترجمه شده و يك قرن تمام نظير و ماندى پيدان كرد. در سال ۱۸۴۶ ترجمه كاملى از گلستان توسط كارل - هانريش گراف^{۱۲} بنام Sádi Rosengarten منتشر شد (چاپ جديد اين كتاب در سال ۱۹۲۰ شد).

گراف نه تنها در ترجمه خود شعر را بشعر ترجمه كرده بلكه كوشيده است سجع را نيز در ترجمه خود رعيت كند. فريدريك روكر^{۱۳} (۱۸۶۶-۱۷۸۸ م) از بوستان سعدى براى نخستين بار ترجمه استادانه اى كرد كه در سال ۱۸۸۲ م. پس از مرگش منتشر شد.^{۱۴}

صاحبه سعدى با رعيت اوزان توسط ويلهلم باخر^{۱۵} تحت عنوان Sádís Aphorismen und Sinngedichte در ۱۸۷۹ م. ترجمه و منتشر شد. در اين اثر متن اصلى و ترجمه آلمانى در کنار هم بچاپ رسيده است.

در سال ۱۹۲۱ ترجمه فصل هشتم گلستان در آداب صحبت، بضميمه ترجمه مقدمه گلستان و چند حكايه و اشعار سعدى توسط فريدريك روزن^{۱۶} منتشر شد. روزن در اين اثر هر جا شعر رسيده آنرا بشعر آلمانى ترجمه كرده است. «باريه دومينار» فرانسوى ترجمه نشر شده گلستان را بسال ۱۸۸۰ م. در فرانسه منتشر ساخت.

در شوروى :

در كشور اتحاد جماهير شوروى تاكنون بيش از چهل ترجمه بزبانهاى روسى، ازبكى، اوكرائىنى، آذربايجانى،

۳ - از همان مقاله پرفسور با اوزانى .

4 - Andre Duryer

5 - Gûlistan ou l'Empire de Roses

6 - Tubingen

7 - Gentsius

8 - Leiden

9 - Adam Oléarius

10 - Braunschweig

11 - Herzog Fredrich III von Holstein Gottrop

12 - Karl Henrichgraf

13 - Friedrich Rocker

۱۴ - مقاله پرفسور تئز آلمانى در شماره سوم فروردينماه ۱۳۳۶

مجله دانشكده ادبيات دانشگاه تهران .

15 - Wilhelm Bacher

16 - Freidrich Rosen

ارمنی و گرجی و غیره چاپ شده است. از سال ۱۸۵۷ م. نازاریس روسی دکتر در ادبیات شرقی، گلستان را بروسی ترجمه کرد ولی ترجمه او چندان صحیح نبود، بعلاوه نثر و نظم را هر دو با هم آمیخته بود ولی یکسال بعد یعنی سال ۱۸۵۸ «خولموگوراف» ترجمه بهتر و دقیق تری از گلستان منتشر ساخت. وی قطعاتی از بوستان را نیز به نثر ترجمه کرد. در سال ۱۹۳۴ یکی از دانشمندان دیگر روسیه «چابکین» بهترین و دقیقترین ترجمه منظوم بوستان را مصرع بمصرع چاپ کرد که از همه ترجمه‌ها شیواتر و باصل نزدیکتر میباشد.

برتلس خاورشناس شهیر شوروی که در جشن هزاره فردوسی و ابوعلی سینا شرکت کرد، قسمتهائی از کتابهای سعدی را ترجمه نمود و اخیراً ترجمه گلستان را با متن فارسی بخط نستعلیق در سال ۱۹۵۹ م. دائره شرقی آکادمی علوم شوروی چاپ و منتشر ساخت.

روسها با آنکه در قرن هفدهم میلادی از حیث فرهنگ در زمره کشورهای عقب مانده اروپا بودند معهداً زودتر از سایر کشورها با گلستان و بوستان سعدی آشنا شدند زیرا به نوشته‌های اولتاریوس اعتقاد داشته و برای تألیفات او اهمیت زیادی قائل بودند. یکی دیگر از نمونه‌های ارادت و توجه روسها به سعدی اینست که در سال ۱۹۱۵ کتابی بنام گلستان منتشر کردند که ربطی به گلستان سعدی ندارد بلکه تذکره‌ای از منتخبات حکایات روسی و اروپائی است که از لحاظ اهمیت شهرت گلستان سعدی آن کتاب را بدین نام منتشر ساختند تا از محبوبیت و معروفیت این نام برای فروش آن کتاب استفاده کرده باشند^{۱۷}.

در ۲۷ ماه مه سال ۱۹۵۸ در مسکو جشن هفتصدمین سال تألیف گلستان سعدی با تجلیل فراوان برگزار شد و بمناسبت این یادبود دریاچه «کامسامولسکویه» و پارک آن در پایتخت تاجیکستان با اسم سعدی نامگذاری شد^{۱۸} زیرا ایران شناسان شوروی تاریخ تدوین گلستان را برابر سال ۱۲۵۸ میلادی میدانند (۶۵۶ هجری قمری).

در سال ۱۸۷۹ ترجمه منثور بوستان را که گراف آلمانی بنظم ترجمه کرده بود ویلبرفورس کلارک انگلیسی در ۴۲۴ صفحه در انگلستان منتشر ساخت و در ۱۸۸۲ ترجمه منظوم بوستان توسط داوی درلندن چاپ شد و هم‌اکنون تعدادی از خاورشناسان و استادان دانشگاههای مهم انگلستان گلستان و بوستان سعدی را در دانشگاهها تدریس مینمایند.

در ایتالیا :

ترجمه ایتالیائی گلستان در ۱۸۶۰ توسط گرادودا وین چنتیس^{۲۰} در ناپل منتشر شد.

در رومانی :

ترجمه کامل گلستان در سال ۱۹۵۹ با شعر بزبان رومانی توسط گورگه دان^{۲۱} در بخارست بنام Gradina Florilor چاپ گردیده است.

در چکسلواکی :

و را کویبیچک و و^{۲۲} بانوی ایران شناس معاصر چکسلواکی متخصص در ادبیات ایران، کتاب گلستان سعدی را با چند اثر از شعرای معروف دیگر ایران چون باباطاهر، خیام، حافظ، قآنی، بزبان چک ترجمه کرده است.

در لهستان :

در انگلستان :

بهترین ترجمه گلستان سعدی در لهستان بسال ۱۸۷۹ م. بنام Perskaksiega Ogrodpozany انتشار یافت.

در انگلستان نخستین ترجمه گلستان سعدی در سال ۱۸۰۷ م. توسط فرانسیس گلدوین^{۱۹} انجام گرفت و سپس در سال ۱۸۳۹ ترجمه قطعاتی از بوستان توسط انجمن آسیایی پادشاهی درلندن منتشر شد.

تمام انگلیسیها با ادبیات کلاسیک ایران در هندوستان پس از استقرار کمپانی انگلیسی هند شرقی در آنجا از سال ۱۶۰۰ میلادی بیعت بود.

- ۱۷ - اطلاعات ماهانه سال ۱۳۳۷ شماره دیماه .
 ۱۸ - کتاب ایران شناسی تألیف شجاع الدین شفا ، صفحه ۸۵ .
 19 - Francis Gladwin
 20 - Cherardoda Vincentiis
 21 - Geogedan
 22 - Vera Kubicková

در مجارستان :

ساوا^{۳۶} گلستان را بهمین نام ترجمه کرد ولی مهمترین و عالیترین ترجمه ژاپنی گلستان بنام Baraen در ۱۹۵۳ م. توسط پرفسور ریچی گامیو^{۳۷} ژاپنی ترجمه شد که ضمن نشریه وزارت آموزش و پرورش آنجا چاپ گردید^{۳۸}.

ترجمه جدید گلستان سعدی تحت عنوان Szadi Rozshskert توسط آندراس بودرگلیگتی^{۳۳} در سال ۱۹۵۹ ترجمه شد و توسط شاعر و ایران شناس معاصر مجارستانی گراکپس^{۳۴} بشعر مجارستانی درآورده شد.

در سوریه :

استاد محمد الفرائی گلستان سعدی را بنام «روضه اللورد» ترجمه کرد که با چاپ زیبایی توسط «وزارت الثقافه» در دمشق بسال ۱۹۶۱ چاپ و منتشر شد و چندی است مشغول ترجمه بوستان سعدی میباشند و در لبنان نیز ترجمه سعدی در قرن نوزدهم صورت گرفت. در سال ۱۹۵۳ یکی از خیابانهای معروف دمشق پایتخت سوریه بنام «خیابان سعدی» نامگذاری شد و مناسبت این نامگذاری از آن جهت است که سعدی چندی از دوران مسافرت خود را در این شهر و نواحی آن گذرانده است^{۳۹}.

در یوگسلاوی :

در سال ۱۹۲۹ م. گلستان را فهیم بایراکتارویچ^{۴۰} ترجمه کرد و در بلگراد چاپ شد.

در یونان :

منتخبات سعدی در سال ۱۸۵۹ م. بصورت مجموعه‌ای چاپ و منتشر شد که مترجم آن معلوم نیست. در سال ۱۸۷۱ گلستان توسط Polychroniades یونانی ترجمه و در استانبول چاپ شد. در سال ۱۹۲۳ ترجمه دیگری از گلستان بزبان یونانی توسط G. Tricoglidis صورت گرفت.

در عراق :

دکتر محفوظ استاد زبان دانشکده ادبیات بغداد قسمتهائی بنام «متبنی و سعدی» و «سعدی الشیرازی، فریح النظامیه و تلمینه بغداد» نوشته و منتشر ساخته است.

در ژاپن :

- 23 - Andras Bodrog Ligeti
- 24 - Gézakepes
- 25 - Fehim Bajraktarvic
- 26 - E. Sawa
- 27 - Reiichi Gamou

در سال ۱۹۲۲ قسمتی از گلستان بنام ژاپنی «باغ گل» Bara en توسط C. Kato ترجمه و در توکیو چاپ شد. در ۱۹۴۸ ترجمه دیگری بنام Bareno Sono توسط T. Takase در توکیو منتشر شد. در ۱۹۵۱ شخص دیگری بنام پرفسور

- ۲۸ - کتاب ایران شناسی تألیف شجاع الدین شفا .
- ۲۹ - مجله سخن خردادماه ۱۳۳۲ .